

Sivil Toplumun Kürt Sorununun Çözümüne Etkin Katılımı İçin Kapasite Geliştirme

STK Görüşmeleri Raporu

05.12.2010
Anadolu Kültür

Giriş:

Türkiye 1980'lerin ilk yarısından itibaren ülkenin sırf doğu ve güneydoğusuyla sınırlı olmayan, ülkenin tamamını siyasal, toplumsal, ekonomik ve kültürel açılardan etkileyen bir çatışma ortamında yaşıyor. Bu çatışma ortamı ve bu ekseninde bir önceki döneme göre daha da karmaşık dinamikler tarafından şekillenmiş Kürt sorunu hem bölgede hem de diğer metropollerde ülkenin en önemli meselelerinden biri olarak ortadadır. Sorun, sadece dar anlamıyla siyasal alanı değil, aynı zamanda farklı toplumsal grupların gündelik deneyimleriyle de şekillenerek toplumsal alanı da önemli ölçüde değiştirmektedir.

“Sivil Toplumun Kürt Sorununun Çözümüne Etkin Katılımı İçin Kapasite Geliştirme ” projesinin birinci amacı Türkiye'de Kürt sorununun toplumsal tezahürleriyle ilgilenen ve barışa bu yolla katkı sunmayı hedefleyen sivil inisiyatiflerin sistematik bir incelemesini yapmak. İkinci amacı ise dünyada çatışma yaşamış toplumlarda geçmişle yüzleşme, hakikatlerin ortaya çıkması ve adaletin tesisi konularında kullanılan yöntemleri ve bu konudaki makaleleri Türkçe'ye çevirip bir web sitesinde derleyerek sivil toplum kuruluşlarına kaynak oluşturmak. Dünyadan örnekleri incelerken bir diğer amaç da Türkiye'deki inisiyatiflerin ve çalışmaların dünya örnekleriyle karşılaştırmalı bir değerlendirmesini yaparak ileriye yönelik izlenebilecek yeni stratejilerin belirlenmesine katkıda bulunmak.

Bu proje Türkiye ve Kürt sorunu ile ilgili olarak iki gözlemden hareketle oluşturuldu. Bunlardan birincisi hem siyasi aktörlerin, hem çeşitli gözlemcilerin, hem de akademisyen ve gazetecilerin gittikçe daha fazla dile getirdikleri üzere Kürt sorunun son dönemde farklı boyutlar ve biçimler almış olması. Bu farklılıkları şu şekilde özetleyebiliriz. Birincisi, önceleri “doğu sorunu” adı verilen ve az gelişmişlik, gelenek, feodal yapı gibi niteliklerle tariflenen Kürt sorunu'nun varlığı bugün geniş kitleler tarafından kabul görmekte. İkincisi, tamamıyla olmasa da göreceli olarak Kürtlerin varlığını reddetmeye yönelik politikaların terk edildiği, bunların yerini dışlama ve ayrımcılığa dayalı siyasetlerin aldığı görülmekte. Üçüncüsü, 1990'lı yıllarda izlenmiş olan devletin şiddet politikalarının (zorunlu göç, faili meçhuller, paramiliter grupların oluşması, toplu tutuklamalar, işkenceler, ölümler vb.) sonuçları başta Kürtler olmak üzere Türkiye'de yaşayan tüm toplulukların ekonomik, kültürel ve sosyal yaşantılarını etkilemekte. Son olarak ise sorunun çözümüne yönelik bazı adımlar atılması konusunda toplumsal bir zemin oluşmakta.

Kürt sorunun değişen boyutu ve biçimiyle sivil alandaki hedefleri, siyaseti, ihtiyaçları ve çalışmalarını da değiştiriyor. Örneğin toplumsal alan olarak tarif edebileceğimiz kadınlara, çocuklara, yoksullara ve toplumsal travmaya yönelik projelerde bir artış söz konusu. Aynı şekilde gerçekleri araştırma komisyonlarının kurulması ve toplumsal adalet duygusunun tesis edilmesine yönelik girişimler de gündemde. Kanımızca bu değişimi bütünsel bir yaklaşımla anlamak, sorun alanlarını belirlemek, yeni stratejiler çerçevesinde işbirliklerine gitmek ve böylelikle barışın inşası sürecine toplumun katılımını sağlamak barışın kalıcı olması için elzem.

Çalışmalarımıza başlamadan önce gözlemlediğimiz diğer önemli bir nokta Türkiye kamuoyunun nezdinde Türkiye’de Kürt sorunun kendine has ve biricik (*unique*) bir sorun olarak görüldüğü. Bask ve İrlanda sorunu gibi etnik çatışmalarla veya Güney Afrika Hakikat Komisyonu’yla ilgili az sayıda kitap Türkçeye çevrilmiş olsa da, bu tür karşılaştırma çabaları yakın zamana kadar oldukça az. Gerek Kürt ve Türk kamuoyları, gerek Kürt sorunuyla ilgili sivil ve siyasi çalışma yürüten aktör ve kurumlar, dünyadaki çatışmalar, iyileştirme süreçleri ve yöntemlerine ilişkin teorik ve pratik bilgiden yeterince faydalanamamaktalar. Her ne kadar çeşitli uluslararası konferans ve toplantılar belli bir paylaşımı sağlasa da, kalıcı bir ortaklaşmayı mümkün kılacak akademik ve ilişkisel kaynaklar oluşturmak kanımızca bu dönemin en önemli ihtiyaçlarından.

Bu bahsedilen iki çıkış noktasına dayanarak proje kapsamında Türkiye’de hâlihazırda Kürt sorununun toplumsal tezahürlerine yönelik ne gibi çalışmalar yapıldığını anlamaya yönelik derinlemesine görüşmeler yapıldı. Ayrıca Türkiye’deki sivil toplum kuruluşlarının ihtiyaçlarını ve taleplerini esas alarak benzer dünya örneklerinde Çatışmaların Çözümü, Geçmişle Yüzleşme, Adalet Sağlama, Barışın İnşası gibi kavramlar ve yargılama, telafi programları ve anayasal reform gibi çoğul ve birbirini tamamlayıcı olarak geliştirilen yöntemler ile ilgili önemli yabancı kaynakların bir derlemesini yaptık, kimi makaleleri Türkçeye tercüme ettik ve STK’lara kaynak oluşturması amacıyla web sayfamızda paylaştık. Her ne kadar siyasi ve toplumsal sorunsalları birbirlerinden kesin çizgilerle ayırmak mümkün olmasa da yukarıda belirttiğimiz gözlemler ışığında bu proje sadece toplumsal alana yönelik çalışmalara odaklanmakta. Bu sebeple sonuçlara geçmeden önce toplumsal diye adlandırdığımız alanı kavramsal olarak tarif etmekte yarar var.

Kapsam:

Özellikle Kürt toplumunda genelde ise tüm Türkiye toplumlarında yaşanan mağduriyet ve tahribatlar çok çeşitli; biz bunlara genel olarak Kürt sorununun toplumsal tezahürleri adını vererek üç başlık altında toplamaya çalıştık: 1. Temsiliyet, 2. Yüzleşme ve telafi, 3. Ayrımcılık.

Temsiliyet her ne kadar genellikle siyaset alanında kullanılan bir ifade de olsa, biz bu kavramı en genel anlamıyla Kürtlerin kendilerini, sorunlarını ve mağduriyetlerini tarif edişlerinin toplumsal olarak tanınmasının sağlanması anlamında kullanıyoruz. Adalet, emek piyasası, devlet kurumları, kamusal/sivil alan, eğitim kurumları ve medyayı da içeren Kürtlerin aleyhine işleyen geniş bir toplumsal görünülük sorununun barışın önündeki en önemli engel olduğunu düşünmekteyiz. Bir yandan Kürt nüfusun toplumsal talepleri muğlâklaştırılırken, diğer yandan Kürtler halen “az gelişmiş,” “geleneksel,” “ataerkil,” “cahil” ve “bölücü” olarak tarif edilmeye devam ediliyor. Bu bilgi eğitim, hukuk, idare, emek, sağlık ve benzeri alanlardaki kurumlar aracılığıyla üretilmeye devam ediyor. Bu tür temsiller toplumsal ayrımcılığı körüklerken, Kürt toplumunun mağduriyetine yönelik bilgilendirme, yüzleşme ve telafi programlarının oluşmasına dair talepleri duyulmaz kılıyor. Sivil inisiyatiflerin de sıklıkla dile getirdiği gibi Kürt temsiliyetlerinin toplumsal alanda çeşitlenmesi ve çoğullaşması bu günkü konjonktürde toplumsal güçlenme için elzem.

Toplumsal alanı biçimlendiren bir diğer sorunsal, en uç halini toplu öldürmeler, faili meçhuller, işkenceler, köy yakmalar şeklinde gösteren devlet şiddetinin yol açtığı mağduriyetler. Bu şiddetten etkilenenler sırf ilk elden mağdurlar değil, aynı zamanda bu mağdurların yakın çevreleri de. Ayrıca, şiddet gündelik hayatın her alanına da nüfuz ederek tüm toplumsal ilişkileri dönüştürmekte. “TMK mağduru çocuklar”, “tersane işçileri ölümleri”, “yoksulluk”, “mevsimlik işçiler” ya da “kadınlara yönelik şiddet” gibi son yılların gündemini oluşturan ve birbirlerinden bağımsız gibi ele alınan birçok sorunun kökünde devletin 30 yıllık savaşta sistematik olarak yürütmüş olduğu politikalar yatıyor. Bu sorunlara bütüncül bir perspektifle bakarak, toplumsal *yüzleşme sağlamak, telafi programları* geliştirmek toplumsal adaletin sağlanması için olduğu kadar, toplumlar arası diyalogun gelişmesine de katkı sağlayacak.

Üçüncü sorun alanı ise son dönemlerde gittikçe yaygınlaştığına ve derinleştiğine tanık olduğumuz *gündelik hayatta yaşanan ayrımcılık*. Son yıllarda artış gösteren linç eylemleri,

üniversitelerden mahallelere, halk pazarlarından eğlence mekânlarına kadar uzanan farklı toplumsal alanlarda Kürtlere karşı girifilen silahlı veya sözlü ırkçı eylemler gündelik ayırım ve fiddetin artarak yaygınlaşmasının en görünür delilleri. Ancak bunlar buzdağının görünen kısımları. Kürtlere ev ve iş vermemekten, doğum yerine göre tutuklama, plakaya göre çevirme yapmaya kadar uzanan geniş bir yelpazede Kürtler hem devlet hem de toplumsal kesimler tarafından işaretleniyor ve dışlanıyor. Üstelik yukarıda da bahsettiğimiz gibi bu tür ayrımcılık Kürt kimliğini inkar etme siyasetlerinin yerini almaya aday bir yönetim stratejisi olarak göze çarpmakta. Kanımızca bu alanda yapılacak çalışmalar da hem barışın tesisinde hem de toplumsal sorunların çözümünde önemli bir rol oynayacak.

Metodoloji

Projenin ilk aşamasında hedeflenen Türkiye'deki sivil toplum kuruluşları, insan hakları aktivistleri ve yerel inisiyatiflerin bugüne kadar ve hâlihazırda yürüttükleri çalışmalarda Kürt sorunun yukarıdaki üç başlık altında topladığımız toplumsal boyutunu ne şekilde ele aldıklarını incelemektir. Proje ekibi olarak Danışma Kurulu ile birlikte hangi kurumlarla görüşüleceğinin ve bu görüşmelerde nasıl bir çerçeve içinde hangi soruların sorulacağına üzerinde çalıştıktan sonra sorularımızı şu ana başlıklar altında topladık: STK'lar hâlihazırda ne tür çalışmalar yapıyorlar, hangi yöntemleri kullanıyorlar; kimler ve hangi kurumlarla işbirliği yapıyorlar, hedef kitleleri ve amaçları neler; hangi çalışmalar ne tür kurumsal ve yapısal engeller ve eksiklikler sebebiyle sürdürülemiyor veya hedeflenen başarıya ulaşamıyor; bu kurumların çalışmalarında zaman içinde ne tür değişiklikler oldu ve bunun kendilerince sebepleri, kurumların ne tür kurumsal ve lojistik ihtiyaçları olduğu; ve yakın gelecekte ne tür çalışmalar yapmayı planladıkları.

Aşağıdaki sayfalarda paylaşılan gözlem ve çıkarımlar, sivil toplum kuruluşu yoğunluğunun en fazla olduğu İstanbul ve Diyarbakır şehirlerinde bir ay gibi kısa bir sürede otuz kurumla sadece bir defa yapılmış olan görüşmelerden elde ettiğimiz çıkarımlardır. Elbette ki bu görüşmelerden çıkardığımız sonuçların Türkiye'yi veya bölgeyi temsil ettiğini iddia etmiyoruz. Görüştiğimiz sivil toplum kuruluşlarını belirlerken Kürt sorununun toplumsal tezahürlerine ilişkin çalışmalar yapmış olmalarını en önemli kıstas olarak aldık. Toplumsal cinsiyet, çocuk, yoksulluk ve zorunlu göç meseleleriyle ilgili çalışan STK'ları listemize mutlaka dâhil etmeyi önemsedik. Ayrıca ayrımcılığa karşı aktif politika üreten kurumlar ve

geçmişle yüzleşmenin sağlanmasına katkı yapmak amacıyla kurulmuş inisiyatiflerle de görüştük. Sırasıyla Diyarbakır ve İstanbul'da görüşme yaptığımız kurum ve kişilerin isimleri şöyle: Diyarbakır Barosu (Diyarbakır), Türkiye İnsan Hakları Vakfı, TIHV (Diyarbakır), Mezopotamya Yakınlarını Kaybedenlerle Yardımlaşma ve Dayanışma Derneği MEYA-DER (Diyarbakır), Çocuklar Aynı Çatı Altında, ÇAÇA (Diyarbakır), Mazlum-Der (Diyarbakır), Diyarbakır Kadın Sorunlarını Araştırma Merkezi (DİKASUM), Selis Kadın Danışma Merkezi (Diyarbakır), Sarmaşık Yoksullukla Mücadele ve Sürdürülebilir Kalkınma Merkezi (Diyarbakır), Diyarbakır Sanayi ve Ticaret Odası, DTSO (Diyarbakır), Bağlar Belediyesi Kardelen Kadın Evi, Güneydoğu Gazeteciler Cemiyeti (Diyarbakır), Doğan Haber Ajansı (Diyarbakır), İnsan Hakları Derneği, İHD (Diyarbakır), Eğitim-Sen (Diyarbakır), Göç Edenlerle Sosyal Yardımlaşma ve Kültür Derneği, GÖÇ-DER (Diyarbakır). İstanbul'da ise Barış için Sanat Girişimi (İstanbul), Barış Meclisi (İstanbul), Göç Edenlerle Sosyal Yardımlaşma ve Kültür Derneği, GÖÇ-DER (İstanbul), Helsinki Yurttaşlar Derneği (İstanbul), İnsan Hakları Derneği, İHD (İstanbul), Gözaltında Cinsel Taciz ve Tecavüze Karşı Hukuki Yardım Bürosu (İstanbul), Toplum ve Hukuk Araştırmaları Vakfı, TOHAV (İstanbul), Türkiye İnsan Hakları Vakfı, TIHV (İstanbul), Tarih Vakfı (İstanbul), 78'liler Derneği (İstanbul), İrkçılığa ve Milliyetçiliğe DurDe Girişimi (İstanbul), Küresel Barış ve Adalet Koalisyonu (İstanbul), Uluslararası Hrant Dink Vakfı (İstanbul) ve Türkiye Ekonomik ve Sosyal Etüdler Vakfı, TESEV (İstanbul) ve Oral Çalışlar.

Çalışmamızda sivil toplum ve demokratikleşme literatürü bizim için kavramsal anlamda yol gösterici oldu. Bu konuda, Thania Paffenholz ve Christoph Spurk'un çalışması faydalandığımız kaynaklardan biri. Paffenholz ve Spurk, barış inşası (*peace building*) sürecinde STK'ların oynadığı rolleri ya da başvurdukları araçları sınıflandırdıkları çalışmalarında, STK'ların rollerini "koruma, izleme, savunuculuk, grup içi sosyalleşme, sosyal uyum (birlikte yaşama), aracılık ve kolaylaştırıcılık ve hizmet verme" olmak üzere yedi başlık altında topluyorlar.¹ Ayşe Betül Çelik'in yöntem/araçlara ilişkin bu kavramsallaştırmayı Kürt sorunu üzerine çalışan STK'lara tatbik etmiş olması ise bizim için önemli bir kolaylaştırıcı oldu.² Kısaca bahsetmek gerekirse, *koruma*, bölge bağlamında çoğunlukla orantısız devlet şiddetine karşı savaş bölgesinde veya kentlerdeki sivil halkın

---

¹Thania Paffenholz ve Christoph Spurk, "A Comprehensive Analytical Framework", içinde *Civil Society and Peacebuilding, A Critical Assessment*, Thania Paffenholz (der.), (Lynne Rienner: Londra, 2010), s. 65- 76.

² Ayşe Betül Çelik, "Turkey: The Kurdish Question and the Coercive State", içinde *Civil Society and Peacebuilding, A Critical Assessment*, Thania Paffenholz (der.), (Lynne Rienner: Londra, 2010), s. 153- 180.

korunmasına yönelik çalışmaları içeriyor. İzleme devlet aygıtının çatışma bölgesindeki faaliyetlerini tespit etme anlamına geliyor. Kısıtlı da olsa toplumsal kesimlerin birbirlerinin insan haklarını ihlal etmelerinin raporlanması da bu kategorinin içinde ele alınıyor. STK'ların insan hakları izleme komitesi benzeri bir sistem aracılığıyla devletin insan hakkı ihlallerindeki sorumluluğunu tespit etmeleri ve hesap verme zorunluluğunu talep etmeleri de bu başlık altında ele alınıyor. *Savunuculuk* STK'ların çatışmaya ilişkin bilgileri kamuoyuna sunma ve yayma çalışmalarına verilen genel isim. *Grup içi sosyalleşme*, STK'ların barış kültürünü gruplar içinde yayma yönünde çalışmalar yapması; *birlikte yaşama* ise çatışan kesimlerin toplumda bir arada eşit yurttaşlar olarak yaşayabilmesinin altyapısını oluşturmak için düzenlemeler oluşturulmasına yönelik çalışmalar yapmayı içeriyor. *Aracılık ve kolaylaştırıcılık* işlevi, çatışan grup ve devlet arasında, ya da çatışan grupların arkasındaki halklar arasında yerel veya ulusal düzeyde diyalog geliştirilmesine katkı sağlamak demek. Son olarak *hizmet verme* işleviyle ise çatışma dönemlerinde veya sonrasında STK'lar tarafından mağdurlara sunulan sosyal, tıbbi, hukuki ve iktisadi yardımlar kastediliyor.

Diyarbakır'da Toplumsal Alana Yönelik Çalışmalar

Diyarbakır'da görüştüğümüz tüm STK'lar Kürt sorununun toplumsal tezahürleri ile ilgili çalışmalar yapmanın aciliyeti ve gerekliliği konusunda fikir birliğindedir. Bu STK'ların birçoğu, hâlihazırda bu tür projeler geliştirmiş ve uygulamaktalar. Ancak aşağıda belirtileceği üzere Diyarbakır özelinde ve bölge genelinde sürekli bir olağanüstü durumunun hâkim olması, çalışmaların alan olarak çeşitlenmesi, toplumun farklı kesimlerine yayılması, duyurulması ve de yenilikçi ve yaratıcı stratejilerin geliştirilmesinin önünde önemli bir engel. *Koruma, izleme, savunuculuk ve hizmet* Diyarbakır'daki STK'ların en yoğun olarak başvurdukları yöntemler. Ayrıca Diyarbakır'daki sivil çalışmaların büyük çoğunluğunun hukuk ve eğitim alanlarında gerçekleştiği söylenebilir.

Diyarbakır'da STK'ların kuruluş tarihi 1988 sonrasına denk geliyor. 1988'de kurulan Diyarbakır İHD ve Diyarbakır Barosu savaşın en yoğun olarak yaşandığı 1990'lardaki resmi Olağanüstü Hal döneminden bugüne kadar insan hakları ihlallerini izleme, belgeleme ve hukuki danışmanlık ve hizmet görevlerini üstlenmişler. Önce TIHV, sonra Mazlum-Der, Diyarbakır 2004 yılından sonra bu iki kuruma ekleniyor.

Bölgede STK'larının çalışma alanlarında çeşitlenme ve STK sayısında artışın 2000'li yıllara denk geldiği birçok STK temsilcisi tarafından dile getirildi. Bu değişim 2000 sonrası savaşın şiddetinin azalması ve bölgedeki yerel yönetimlerin güçlenmesiyle eş zamanlı olarak yaşanıyor. Çoğunlukla bölgedeki yerel yönetimlerle eşgüdüm içinde çalışan kadın ve çocuklara yönelik sosyo-kültürel destek ve eğitim çalışmaları, her düzeydeki yerel yöneticilere ve hukukçulara yönelik hukuki eğitimler ve zorunlu göç mağduru ailelere iktisadi destek programları bahsedilen yeni alanların en göze çarpanlarını oluşturmakta. Bu alanlarda sıklıkla kullanılan yöntemler ise yaşam hakkı ihlallerinin tespit ve tazminine yönelik hukuki mücadele, dokümantasyon, raporlama, araştırma, tıbbi ve sosyal destek ve eğitim. Başka bir deyişle, *koruma, izleme, savunuculuk ve hizmet* başlıkları altında toplayabileceğimiz çalışmalar. 27.1.2004 tarihinde yürürlüğe giren 5233 sayılı 1987 yılı sonrası Terör veya Terörle Mücadeleden kaynaklanan zararların karşılanması hakkındaki kanunun yürürlüğe girmesinden sonra, zorunlu göç mağduru kesimlere yönelik hak bilincini arttırma çalışmalarının arttığına tanık oluyoruz. Yine, yoksulluk ve zorunlu göçe ilişkin araştırmaların yapılmaya başlanması 2005 yılı sonrasına denk geliyor.

Diyarbakır görüşmelerinin hemen hepsinde öncelikli toplumsal ihtiyaç olarak “temsiliyet” ve “yüzleşme” başlıkları altında toplayabileceğimiz alanlar tanımlandı. Görüştüğümüz STK'ların temsilcileri esas çalışma alanlarına dair konuşmaya başlamadan önce ve görüşme esnasında hemen her zaman 1990'lardaki “bölge gerçeğinin” Türkiye'nin batısında bilinmemesinden ve/ya çarpıtılmasından şikâyet ettiler. Doğu-batı arasındaki bilgi kopukluğu ve özellikle yakın tarihin yanlış bilinmesinin barışın önündeki en önemli engel olduğunu belirttiler. Bu durumun devletin cumhuriyet tarihi boyunca Kürtlere uyguladığı ayrımcılık, inkâr ve yok sayma politikalarının uzantısı ve tezahürü olduğu herkesçe paylaşılan bir iddia. Dolayısıyla bütün kurumların esas çalışmalarına hemen her zaman “yaşanmış hakikati ortaya çıkarma” ve “Türkiye toplumunda bilinir kılma” kaygısı eşlik etmekte.

Bu anlamda Diyarbakır özelinde bölgedeki STK'ların biri bölgesel ikincisi ulusal olmak üzere ikili bir amacı olduğundan söz edilebilir. Birincisi yukarıda bahsettiğimiz toplumsal sorunlara ilişkin iyileştirici ve toplumu güçlendirici çalışmalar yapmak, diğeri ise Kürt sorununun mağdurlarının/ajanlarının/muhataplarının tarihleri, zulüm deneyimleri, politik irade ve taleplerinin Türkiye kamuoyunda tanınması.

Aşağıda Diyarbakır'da görüştüğümüz sivil toplum örgütlerinin çalışmalarının bir derlemesini bulabilirsiniz.

Diyarbakır'da Görüşülen Sivil Toplum Kuruluşları

İHD

Bölgenin en köklü kurumlarından olması sebebiyle Diyarbakır İHD'nin toplumun büyük bir kesiminin gözünde bir nevi (sosyal ve siyasi) danışma merkezi rolü gördüğü söylenebilir. Komisyonlar üzerinden faaliyetlerini yürüten İHD'de şu anda aktif olarak çalışan 5 komisyon var: cezaevi, kadın, çocuk, çevre ve kentli hakları, STÖ geliştirme. İstanbul İHD'nin 90'lı yıllarda en aktif komisyonlarından biri olan, son yıllarda rölantide olup, geçtiğimiz haftalarda yeniden aktifleşen İHD Irkçılık ve Ayrımcılık komisyonu Diyarbakır'da ırkçılık ve ayrımcılığın bir sorun alanı teşkil etmediği gerekçesiyle kurulmamış. Son 2 yıldır daha da detaylı ve delillerin nispeten daha net görüldüğü hak ihlalleri raporları 3 ayda bir kamuoyuyla paylaşılmaya devam ediyor. İHD'nin 1988 sonrasına ilişkin elinde tuttuğu hak ihlalleri, kayıplar, faili meçhuller, kişi ve mekân isimlerine dair kayıtlar Bilgi Üniversitesi İnsan Hakları Hukuku Uygulama ve Araştırma Merkezi ile beraber yapılan ortak bir çalışma sonrasında mevcut halleriyle arşivlenmiş durumda. İHD'nin yakın geleceğe yönelik en önemli projelerinden biri Kan Bankası projesidir. Kayıplar ve toplu mezarlarla ilgili kimlik tespitinde Adli Tıp'ın işleyişinden kaynaklanan sorunları aşmaya yönelik bir proje olan Kan Bankası projesi, kayıp ve faili meçhullerin yakınlarının kan örneklerini toplamayı hedeflemekte ve uzun vadede bir nevi alternatif Adli Tıp Kurumu gibi çalışmayı öngörmektedir.

Mazlum-Der

Kuruluşu 2004 yılında gerçekleşen Diyarbakır Mazlum-Der, Türkiye çapında 22 şubesiyle bir insan hakları örgütü olan Mazlum-Der'in bir şubesi. Yaşam hakkı ihlallerinin yerinde tespiti ve hukuki süreç başlatılması konusunda uzmanlaşmış olan Mazlum-Der, KCK raporu, Mardin Bilge Köyü raporu, Koruculuğun Kaldırılması ve Çocuklar için Adalet Girişimi olarak cezaevi raporları kurumun hazırladığı en detaylı raporlardır. Diyarbakır ili Lice ilçesi Ahmet (Goma Ahmet) mezrasında meydana gelen yaşam hakkı ihlali ve yaralama olayı ile ilgili

araştırma ve inceleme raporu, Batman ili Hasankeyf ilçesi köy yangınları raporu, yerlerinden edilmiş kişilere ilişkin rapor, Ceylan Önkol ile ilgili yapılan araştırma inceleme raporu, Diyarbakır ili Kulp ilçesi Tuzla köyünde meydana gelen yangınla ilgili araştırma inceleme raporu, Mazlum-der Diyarbakır şubesinin hazırladığı diğer önemli raporlar. Dini ayrımcılık ile ilgili davalar da yine çalışma alanına giriyor. Koruculuğun kaldırılması, “Andımız”, Milli Güvenlik derslerinin kaldırılması ve sivil anayasa istiyoruz konulu imza kampanyası Mazlum-Der’in hâlihazırda yürüttüğü kampanyalardır.

Meya-Der

30 yıllık savaşın ilk elden mağdurları tarafından 2007 yılında kurulan Meya-Der (Mezopotamya Yakınlarını Kaybeden Ailelerle Yardımlaşma Dayanışma ve Kültür Derneği) kayıplar konusunda çalışma yürüten ilk kurum. PKK militanları ve faili meçhullerin tespitine yönelik esas olarak ailelerden veri toplayan Meya-der şu ana kadar 14 bin aileye ulaşmış durumda. Tespiti takiben hukuki süreç başlatma ve toplu mezarların açılması konusunda Baro’lar, TIHV ve IHD ile eşgüdüm içinde çalışan derneğin bir diğer faaliyeti de, ailelere yasal hak eğitimi vermek. Kayıpları hatırlamak ve anmak amacıyla kayıpların resimleriyle yürüyüşler düzenleyen Meya-der, bu yolla toplumda mağdurların görünürlüklerini arttırmak ve güçlendirmeyi hedefliyor. Toplumsal barışa katkıda bulunmayı hedefleyen Meya-der’in *birlikte yaşamak* kategorisi altında konuşlandırılacak ilk projesi 1 Eylül 2009’da Şehit Aileleri Derneğini Diyarbakır’a davet etmekte. Fakat yeniden başlatılan çatışma ortamı ve şehit aileleri derneklerinin Türk milliyetçiliği tarafından kolonize ediyor olması bu etkinliğin bir ilk ve son olarak kalmasına sebep oldu.

Diyarbakır Barosu

Bir meslek odası olması sıfatının dışında, Kürt meselesinin barışçıl çözümü mücadelesine aktif olarak katılan Baro, TIHV ve IHD’yle birlikte bölgedeki insan hakları ihlalleri, kayıplar ve faili meçhullere ilişkin davaların tespit ve takibinde (iç hukuk ve AIHM yoluyla) öncü bir rol oynadı ve halen de oynamakta. Kadın Koordinatörlüğü, Çocuk Koordinatörlüğü, Kara Mayınları ve Göç Koordinatörlüğü, İşkence Mağdurlarına Hukuki Yardım, Faili Meçhul

Cinayetler ile Cezaevleri Koordinatörlüğü olmak üzere 5 ana birimden oluşan Diyarbakır Barosu, danışmanlık ve destek hizmetlerinin yanı sıra yasa önerileri yapıyor ve resmi raporlara karşı alternatif raporlar hazırlıyor. *Ayrımcılık* alanında da çalışmalar yürüten baronun kanun uygulayıcılarıyla yaşanan problemlerin çözümünde kullanılmak üzere kadın hakları alanında var olan kaynakları (ilgili belgeler, kitaplar, Yargıtay kararları vb.) toplayarak tüm gönüllü avukatların bunlardan yararlanmalarını sağlamak gibi bir hedefleri de bulunuyor. “Herkes Adalet” projesi Diyarbakır Barosunun yürüttüğü en önemli projelerden biri. Hak eğitimi yapmayı amaçlayan bu proje kapsamında, ‘Haklarınız Nedir’ kartları dağıtmak, avukatlardan muhtarlara kadar adli eğitim vermek, hatta Türkiye’de bir ilk olarak billboardlara ‘Ücretsiz avukat’ ilanı vererek insanlarda avukata ulaşma bilincini ve adli yardımı geliştirmek bulunuyor.

Eğitim-Sen

12.Eylül 1980 Askeri darbesinin eğitim emekçilerinin örgütü olan TÖB-DER’i dağıtması sonrasında kurulan Eğitim-Sen Diyarbakır Temsilciliği, 12.03.1991 tarihinde yaklaşık 300 civarında üye ile birlikte oluşturulmuş bir meslek örgütüdür.

Savaş döneminde 27 üyesi faili meçhul cinayetlerde yaşamını yitirmiş, yüzlercesi de sürgün edilmiş olan Eğitim-Sen, Diyarbakır Temsilciliği Türkiye’de bir ilk olan Diyarbakır Demokrasi Platformu ve Bölge Demokrasi Platformu’nun kurulmasına öncülük etmiştir. Diyarbakır Eğitim-Sen öğretmenlere yönelik mesleki eğitim çalışmaları ve konferanslar dışında, anadilde eğitim gibi politik-kültürel *hak savunuculuğunda* önemli bir görev üstlenmiş ve üstlenmeye devam ediyor. Türkçe, Kürtçe, Zazaca öykü yarışmaları düzenleyerek anadilin kullanılmasını destekleme yoluyla toplumsal güçlenme sağlamak Eğitim-Sen’in bir diğer faaliyet alanı.

Buna ek olarak, belediyeler tarafından desteklenen, özellikle Eğitim-Bir-Sen ile rekabet içinde yapılan, 10,000’e yakın öğrencinin okul sonrası eğitim gördüğü, eğitim-destek- evlerinin ve Meslek-evlerinin öğretmen kadrosunu temin ediyorlar ve bu sayede *ayrımcılığa* karşı mücadele etmekte. Ayrıca Milli Eğitim Bakanlığı ile müfredatın yerelleşmesi için görüşmeler de yürütüyor. 90’lı yıllarda katledilen eğitim şehitlerinin hayatlarının derlendiği bir kitap projesi de bulunuyor.

DİKASUM ve SELİS

Bağlar Belediyesine bağlı çalışan Kardelen Kadın Evi ve Diyarbakır Büyükşehir Belediyesine bağlı çalışan DİKASUM ve Selis Kadın Danışma Merkezleri ağırlıklı olarak kadın ve çocuklara sağlık, toplumsal cinsiyet ve şiddet konularında psikolojik destek ve danışmanlık, hukuki destek ve hukuki danışmanlık, bireysel danışmanlık, ilgili kurumlara yönlendirme hizmetleri, sığınma evi başvurularının alınması, toplumsal cinsiyet bakış açısı temelinde farkındalık eğitim programları, kadına yönelik şiddetle mücadele programları, kadının insan hakları konusunda eğitim programları, kadınların yaşadıkları sorunların tespiti için alan araştırmaları yaparak sorunun çözümü konusunda politika oluşturmak, kadın alanında verilecek eğitim ve tüm çalışmaların planlanması, kadın kurumlarıyla ortak çalışma yürütmek ve toplantılarda temsiliyetin sağlanması alanlarında çalışıyor.

Diyarbakır'ın 3 büyük göç almış mahallesinde kurulan çamaşırhaneler, Büyükşehir Belediyesiyle ortak çocuklara yönelik yaz okulları, resmi nikâh yapma, çocukların nüfusa kaydı, yeşil kart çıkartılması ve takibi, boşanma, sığınma evlerine yönlendirme gibi sosyal destek projeleri sürüyor. İtalyan Piedmont yerel idaresiyle ortak bir Sokakta çalışan Çocuklar Merkezi kurmuş olan Kardelen 30 yıllık savaştan fazlasıyla zara görmüş toplumun en kırılgan kesimlerine sosyal ve psikolojik destek sunarak bu kesimleri iyileştirme ve güçlendirmeyi hedefliyor.

ÇAÇA

Çalışmalarına 2001 yılında başlayan ve resmen 2003 senesinde kurulan ÇAÇA Derneği sokakta çalışan ve göç mağduru çocuklara sanat yoluyla sosyal destek vererek toplumsal güçlenmeye ve iyileştirmeye yönelik çalışmalar yapmakta. Gönüllü Abi-Abla Programı, Sanat Atölyeleri Programı, Çocuklarla Birebir Çalışmalar, Çocuktan Çocuğa programı gibi faaliyetlerle çocukların becerilerini (iletişim, kendini ifade, problem çözme ve benzeri gibi) geliştirerek sağlıklı gelişimlerini (özgüven, kendine saygı, sosyalleşme, şiddetsizlik, eğitime devam) sağlama amacı taşıyan projeleri *hizmet* alanında değerlendirmek mümkün. ÇAÇA ayrıca sergiler, söyleşiler, paneller, afişlemeler ve toplantılar düzenlemekte. ÇAÇA, şu anda ağırlıklı Ben-u Sen ve Mazıdağı mahallelerinde faaliyet yürütüyor. Ayrıca engellilerin hakları ve görünürlükleri için çalışan görüştüğümüz tek sivil toplum kuruluşu yine ÇAÇA'dır.

Sarmaşık Derneği, son 20 senede Diyarbakır'a yönelen zorunlu göçün ve üretimsel anlamda geri kalmışlığın toplum üzerindeki etkilerini sosyo-ekonomik açıdan araştırmak, raporlamak ve özellikle dezavantajlı grupların (işsizler, kadınlar, çocuklar, engelliler) durumlarını iyileştirebilecek projeler uygulamak amacıyla Nisan 2006'da Diyarbakır'daki yoksulluğun Kürt sorunuyla bağlantılı olduğu tespitinden hareketle Diyarbakır'da Diyarbakır Büyükşehir Belediyesi, Sivil Toplum Kuruluşları, Sanayici ve İşadamları Dernekleri ve Meslek Birliklerinden 32 kurucunun bir araya gelerek kurduğu bir sivil toplum örgütüdür. Yurttaşlar arası toplumsal dayanışmayı geliştirmek hedeflerinden biridir. Diyarbakır TIHV ile birlikte hazırladığı Kent yoksulluk haritasına dayanarak kurduğu Gıda bankası, Çocuk eğitimi destek programı (110 çocuğa eğitim, ekonomik, sosyo-kültürel, psikolojik destek, meslek edindirme kursu), Kadın sağlık projesi ve TAPV ile birlikte 1 sene boyunca yürüttüğü Aile sağlığı projesiyle Sarmaşık Diyarbakır'daki en faal STK'lardan biri. Ayrıca, tüm bu projelerini geniş katılımlı ve aralarında eşgüdümü öngören bir bölgesel STK ağına dayandırıyor olması açısından Sarmaşık alternatif bir çalışma yöntemi önermekte. Bu bölgesel ağ ve eşgüdüm aynı zamanda devlet, hükümet ve diğer dini cemaatlerin tepeden ve hayırşinas yardım anlayışına "hak temelli yardım" anlayışıyla da ciddi bir alternatif oluşturma iddiası taşımakta.

İstanbul'da Toplumsal Alana Yönelik Çalışmalar:

12 Eylül döneminde sekteye uğramış da olsa, İstanbul bilindiği gibi sivil alanda yürütülen faaliyetlerin en çeşitli ve faal olduğu şehir. İstanbul'da görüştüğümüz STK'ların çalışmalarını üçe ayırmak mümkün: Birincisi, Türkiye çapında ayrımcılık ve yüzleşme ve temsiliyet alanlarının tümünü kapsayanlar. Bunlara örnek olarak Tarih Vakfı, Helsinki Yurttaşlar Derneği ve Hrant Dink Vakfı verilebilir. İkincisi, sosyal uyum (birlikte yaşama), aracılık ve kolaylaştırıcılık yöntemleri aracılığıyla geniş barış hareketi örme amacı taşıyanlar. Bu gruba örnek olarak ise, Barış için Sanat Girişimi, Barış Meclisi ve Küresel BAK örnek verilebilir. Üçüncüsü ise, hak savunuculuğu, belgeleme ve kampanya yapan, mağdur kesimlere sosyal, tıbbi, hukuki destek veren ve mağdurlarla yüz yüze yapılan çalışmalar yürüten kurumlar. Bu kurumların çoğu Diyarbakır'daki kurumlar ve muadilleriyle nispeten daha fazla irtibat ya da işbirliği içindeler. GÖÇ-DER, İHD, Gözaltında Cinsel Taciz ve Tecavüze Karşı Hukuki

Yardım Bürosu, TOHAV, TİHV, 78liler Vakfı bu üçüncü grupta yer alan kurumlara örnek olarak verilebilir.

İstanbul'da Görüşülen Sivil Toplum Kuruluşları

Tarih Vakfı

1991 - 2004 döneminde kullanılan tam adıyla Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, başta tarihçiler ve toplumbilimciler olmak üzere, çeşitli meslek ve çevrelerden gelen aydınların Eylül 1991'de kurduğu bir girişim. Vakıf, Türkiye'de tarih bilincini geliştirip yaygınlaştırmayı, Türkiye toplumunun tarihe bakışına yeni bir içerik ve zenginlik kazandırmayı ve tarihi mirasın korunmasını köklü bir duyarlılıkla, geniş toplum kesimlerinin katılımıyla gerçekleştirmeyi amaçlayan bir kurum.

Tarih vakfının çalışma alanları, yerel tarih, sözlü tarih, kültürel miras, arşivcilik, kütüphanecilik, müzecilik ve yayıncılık olarak özetlenebilir. Türkiye'nin insanları projesi, Mardin'in insan manzarası projesi, Dersim sözlü tarih projesi ve "Hikayemi dinler misin?" projeleri aracılığıyla Türkiye'de kültürel çoğulculuk ve *birlikte yaşama* bilincinin artmasına hizmet etmiş ve bazı hakikatleri sözlü tarih yoluyla belgelemiştir. Öte yandan tarih eğitimi ve ders kitapları projesi, ders kitaplarında insan hakları projesi (ilk ve orta öğrenim okullarında kullanılmak üzere sosyal bilgiler, tarih ve devrim tarihi kitapları üretilmesi planlanıyor), insan hakları açısından mevcut ders kitaplarını inceleme ve alternatif eğitim materyalleri (ders kitapları) geliştirme projeleri ile *ayrımcılığa* karşı savaşmakta. Okul müfredatlarının değişmesi için Uluslar arası örgütlerle işbirliği ve Milli Eğitim Bakanlığı ile diyalog geliştirmeyi önemsiyor. Amaçladığı yayınlar arasında cumhuriyet döneminde Kürtlerle ilgili kitaplar ve Kürt edebiyatı antolojisi var.

Hrant Dink Vakfı

Hrant Dink Vakfı, Türkiye, Ermenistan ve Avrupa toplumları arasındaki kültürel ilişkilerin geliştirilmesi, Türkiye'nin demokratikleşme sürecinin desteklenmesi, milliyetçilikten ve ırkçılıktan arındırılmış bir tarih yazımı amaçlarına yönelik olarak kitap yayımlamak; arşiv oluşturmak; yaz okulu düzenlemek, film, müzik, görsel sanatlar, dans ve edebiyat içerikli festivaller gibi çok yönlü çalışmalar yürütüyor. Ayrıca, Hrant Dink ile ilgili yazı, fotoğraf ve

belgelerin toplanması ve Hrant Dink'in anısına ödül vermek gibi faaliyetleri de vardır. İkincisi olan 2010 Hrant Dink ödülünü vicdani ret hareketi adına Mehmet Tarhan ve İspanyol yargıç Baltasar Garzon almıştır. Bugüne kadar yaptığı çalışmalara Adana 1909 konferansı, İstanbul'un Ermeni mimarları ve katkıları ile ilgili bir toplantı, Kültürel Etkileşimler sempozyumu, Doğu Anadolu'nun sosyoekonomik tarihini araştırma projesi örnek olarak verilebilir. Vicdan filmleri projesi hâlihazırda yürümekte olan bir projedir. 26 ulusal gazetenin günlük olarak taranmasına dayalı "Medyada Nefret Söylemi İzleme Projesi" ve Tarih Araştırma Teşvik Fonu tarafından desteklenen 1915 öncesi Anadolu'da sosyal yaşam ile ilgili araştırma ve konferanslar ise faal olan iki diğer proje.

Helsinki Yurttaşlar Derneği

Siyasi partiler, hükümet ve devletlerden bağımsız olarak çalışan dernek, uluslararası sözleşmelerle belirlenen barış, insan hakları, çevreyi tahrip etmeyen bir ekonomi, demokrasi ve hukukun üstünlüğü gibi evrensel değerlerin hayata geçirilmesini ve sivil tabanda yaygınlaştırılmasını hedeflemekte. Çoğulcu demokratik yapıların ve sivil toplum inisiyatiflerinin geliştirilmesini amaçlayan hYd'nin temel çalışma ilkesi, sorunların karşılıklı anlayış ve diyalog yoluyla çözümü. hYd, toplumsal sorunların çözümünde, tarafların bu sorunları tartışabilecekleri ve birlikte çözüm üretebilecekleri ortamları yaratmaya özen gösterir. Çoğulculuk - toplumsal barış, çatışmalara karşı sivil yaklaşımların geliştirilmesi, yerel demokrasi ve sivil toplumun güçlendirilmesi, hukukun üstünlüğü, Avrupa Birliği bütünleşme süreci hYd'nin esas çalışma alanlarıdır.

Helsinki Yurttaşlar Derneği'nin haritalandırma yöntemini kullanarak Türkiye'de ayrımcılığın ve işkencenin resmini çıkartmayı amaçlayan Türkiye'de Ayrımcılığın Haritalanması (<http://ayrimcilikaglari.org>) projesi türünün ilk örneğidir. Bir yöntem olarak haritalandırma, herhangi bir sosyal fenomenle ilişkili kurum ve kişileri tespit edip bunların arasındaki ilişki ağlarını görselleştirmeye yaramaktadır. Bu proje dışında, Gündelik Hayatta Laiklik Pratikleri Mülteci Destek Programı, Türkiye'de İşkencenin Stratejik Haritasının Çıkarılması, Türkiye'de Roman Haklarının Geliştirilmesine Katkı Projesi hYd'nin yürüttüğü diğer projelerdir.

Barış İçin Sanat Girişimi

Barış İçin Sanat Girişimi, Türkiye’de barış talebini yaygınlaştırmak, demokratik hakların şartsız uygulanmasını savunmak, başta Kürt sorunu olmak üzere ülkedeki sorunların barışçı bir yaklaşımla çözülmesini sağlamak amacıyla bir araya gelen sanatçıların Ekim 2009’da kurdukları bir girişim. Girişim Türkiye'nin farklı bölgelerine konserler, gösteriler, performanslar ve gösterimler yoluyla toplumsal *diyaloğu* hedefliyor. Bölgeye sanatsal çalışmalar götürmek ve Kürt illerini Türkiye ya da Akdeniz bölgesinin sanat çalışmalarına entegre etmek gibi hedefleri var. **Şimdiye kadar yaptığı etkinlikler arasında**, açılıma destek imzaları, 23 Ocak 2010 tarihinde Hepimiz II - Barış İçin Hrant İçin etkinliği, 13-14 Mart 2010’da yaptığı Diyarbakır etkinliği ve Newroz 2010 etkinliği sayılabilir.

Küresel Bak

Küresel BAK’ın temel hedefi, tüm Türkiye’de savaş karşıtı bir kampanya birliği inşa etmek, toplumun örgütsüz kesimlerini bu kampanya çerçevesinde harekete geçirmek ve küresel anti-kapitalist savaş karşıtı hareket ile bağlar kurarak küresel bir savaş-karşıtı hareketin inşasına katkıda bulunmak. 2007 sonrasında Kürt sorunu da BAK’ın kampanya alanlarına dâhil edildi: “Savaşı sustur, Barışı yükselt” kampanyası çerçevesinde toplantılar, konferanslar düzenlendi ve basın açıklamaları yapıldı. İstanbul’da toplumsal barış ve *bir arada yaşamının* inşasına yönelik kampanyalar yürütüldü. İç ve Batı Anadolu’da toplumsal barış ile ilgili diğer STK’larla beraber ve üniversitelerde çeşitli toplantılar düzenlendi.

Türkiye Barış Meclisi

2007 yılında kurulan Türkiye Barış Meclisi, Türkiye’de barışın kazanılması için mücadele eden bir yapıdır. Şehir örgütlenmeleri mevcuttur. Barış meclisinin en ayırt edici özelliği il barış meclisleri kurmasıdır. Kentler düzeyinde, Diyarbakır, Mardin, Van, Ankara, Bursa, Batman, İstanbul, İzmir, Samsun gibi toplam 27 ilde barış meclisleri oluşturulmuş. Bu meclisler, KESK, DİSK gibi sendikal temsillerden çoğu Kürt vatandaşlardan olmak üzere değişik sol parti üyelerinden avukat, yazar, gazeteci sanatçı ve barış aktivistinden

oluşmaktaydı. Barış Meclisi ayrıca anayasada demokratikleşme ve Kürt sorunu konulu kampanya, toplantı, basın açıklaması ve konferanslar düzenlemektedir.

Göç Edenlerle Sosyal Yardımlaşma ve Kültür Derneği (Göç-Der)

Zorunlu göç mağdurlarıyla beraber bilfiil çalışmalar yürüten, ve bölgeyle de organik bağı kuvvetli olan Göç-Der ilk olarak 2004 yılında, zorunlu göçün yoğun olarak yaşandığı Mersin’de daha sonra ise 2007 yılında İstanbul’da kurulmuştur.

Çalışma yöntemi olarak savunuculuk, lobi çalışmaları, farkındalık yaratma, mobilizasyon, kampanya, araştırma, ilişki ağları oluşturma, hukuki destek programları, eğitim çalışmaları, toplantı, basın açıklaması gibi yolları kullanan Göç-Der yakın zamana kadar hep geri dönüş merkezli çalışmalar yaparken, yeni yeni büyük kentte burada kalanların sorunlarına eğilen çalışmalar da yapmaya başlamıştır. Çalışmaları arasında, Hukuk Bürosu Projesi, Temel Sağlık Hizmetleri Eğitim ve Danışmanlık Projesi, Çocuk Gelişim Ve Eğitim Merkezi Projesi, Kurumsal Kapasite Geliştirme Eğitim Projesi, Kadın Psiko-Sosyal Danışmanlık Merkezi Projesi, Ateşin Düştüğü Yerde Bilinmeyen Acılar Projesi sayılabilir.

1 Şubat 2010’da başlayan, Akdeniz Göç-Der Koordinatörlüğünde Göç Platformunu oluşturan derneklerin ortak olduğu, 16 Ay süresince, Mersin, Diyarbakır, Batman, Van ve İstanbul illerinde gerçekleştirilecek bir AB projesi olan “Ülke İçinde Yerinden Edilmişler İçin Sosyal Adalet Projesi” halihazırda yürüttüğü bir projedir.

Zorunlu göç mağdurlarının yaşadığı 5 il ve çevre illerde de araştırmalar ve kampanyalar yapan Göç-Der, Göç Edenler İçin Yasal Haklar Rehberi isimli bir kitapçığı da Türkçe ve Kürtçe olarak hazırlamayı planlamaktadır.

Gözaltında Cinsel Taciz ve Tecavüze Karşı Hukuki Yardım Bürosu

Gözaltında Cinsel Taciz ve Tecavüze Karşı Hukuki Yardım Bürosu, adli ve siyasi tutuklamalar sonucunda ya da farklı cinsel tercihleri nedeniyle, devlet güçleri tarafından cinsel işkenceye maruz kalanlara hukuki destek sunan ve ilgili konularda hukuki mücadele yürüten 1997 yılında kurulmuş bir avukatlık merkezi. Cinsel işkencenin tespitindeki

belgeleme sorununa yönelik alternatif yöntemler geliştirmek de büronun çalışma alanlarından bir diğeri. Büro devlet kaynaklı cinsel taciz ve tecavüzün siyasi ve sosyal boyutlarına ilişkin yayınlar, senelik raporlar hazırlama ve bu raporları kamuoyuyla paylaşma yoluyla *savunuculuk* yapıyor.³ Yakın gelecekteki projeleri ise devlet kaynaklı şiddete karşı sığınma evi kurmaktır.

Toplum ve Hukuk Araştırmaları Vakfı (TOHAV)

Toplum ve Hukuk Araştırmaları Vakfı, TOHAV, 1994 yılının Ekim ayında, İstanbul'da, İstanbul, Ankara ve İzmir Barolarına kayıtlı 46 avukat tarafından kurulmuş. TOHAV, Türkiye'nin tüm bölgelerindeki insan hakları ihlallerinin araştırılması, takibi ve işkence rehabilitasyonu alanlarında çalışıyor. OHAL sonrası Mülkiyet hakları, yaşam hakları ve örgütlenme hakkı ile ilgili davalar alıyor ve takibini yapmakta. Bölgede yakılan ve boşaltılan köylere yapılan heyet ziyaretlerinin raporlarını tutuyor.

Travma Rehabilitasyon Merkezi kamu otoriteleri tarafından uygulanan kötü muamele ve işkenceye maruz kalan bireylere; fiziksel, ruhsal, sosyal ve hukuki yardım sunan bir referans ve koordinasyon merkezidir. Mülteci tıbbi danışma birimi; savaşlar, ekonomik sıkıntılar ve başka çeşitli nedenlerle ülkelerinden göç eden sığınmacı, göçmen, göç mağduru olan kişilere tıbbi, sosyal yardım sunan bir danışma merkezidir. TOHAV AB Enstitüsü ise, Türkiye'de çağdaş, demokratik bir toplumun oluşması sürecine katkı da bulunmayı hedeflemektedir. Bu amaçla; Türkiye'de demokratik bir hukuk sisteminin oluşturulması ve geliştirilmesi Avrupa Birliği Hukuku'nun araştırılması, öğretilmesi ve Türkiye'nin AB tam üyelik sürecinde başta Kopenhag Siyasi Kriterleri olmak üzere, AB kurumları ve normlarının iç hukukta kalıcılığı ve kurumlaşmasına katkı sunmak, tanıtmak, uygulama boyutunda incelemek amacıyla çalışma alanına giren konularda yerli, yabancı uzmanları ve diğer ilgili aktörleri bir araya getirerek "AB Söyleşileri" seminerleri düzenlenmektedir. Hukuk Birimi ise işkence ve kötü muamele mağdurlarına ve ülkemizde yerinden edilmiş kişilerin mülkiyet iddialarını

---

³ Eren Keskin ve Leman Yurtsever, Hepsini Gerçek, Devlet Kaynaklı Cinsel Şiddet (İstanbul: Punto, 2006).

desteklemek için üye ve gönüllü hukukçular aracılığıyla göç mağdurlarına ücretsiz hukuki yardım ve danışmanlık sunmaktadır.

Yayınları arasında, üç ayda bir çıkan Toplum ve Hukuk dergisi, Avrupa Parlamentosu Kararlarında Kürt Sorunu, Birleşmiş Milletler Mekanizmalarına Başvuru Kılavuzu ve Raporlama, İşkence ve Kötü Muamele Suçu TOHAV 2007 İzleme Raporu, İşkence ve kötü muamele 2009 İzleme Raporu, Ülke içinde yerinden edilme kapsamında 5233 sayılı yasa ve uygulamaları, bazı yakılan ve boşaltılan köylere yapılan heyet ziyaretlerinin raporları, Avrupa İnsan Hakları mahkemesi, 5. daire, “Herri Batasuna ve Batasuna İspanya'ya Karşı” davasının Türkçeye çevirisi vardır.

Ayrıca İsveç Sınır Tanımayan Avukatlar ile birlikte 12 Aralık 2009 tarihinde “Geçiş Döneminde Adalet ve Türkiye” paneli ve 7 Kasım 2009 tarihinde “Kürt Sorununda Çözüm Arayışları” konulu birer panel düzenlemiştir.

TIHV: Türkiye İnsan Hakları Vakfı

Türkiye İnsan Hakları Vakfı, TIHV, İnsan Hakları Derneği (IHD) ve 32 insan hakları savunucusu tarafından 1990 yılında kurulmuş. Genel Merkezi Ankara'da olan Türkiye İnsan Hakları Vakfı'nın İstanbul, İzmir, Adana ve Diyarbakır'da temsilcilikleri bulunuyor. İnsan hak ve özgürlükleri konusunda yayın ve *dokümantasyon* yapmak başlıca amacı. Ayrıca işkence gören kişilerin fiziksel ve ruhsal tedavi ve rehabilitasyonlarına, yakınlarının ise ruhsal tedavilerine vakıf bünyesindeki Tedavi Merkezlerinde yardımcı oluyor. İşkencenin belgelenmesi dışında hak arama alanında *hizmet* veriyor ve işkence ve diğer insan hakları ihlallerine karşı kamuoyunu bilgilendirici çalışmalar yürütüyor.

Diyarbakır TIHV'de, 2008 yılından itibaren Kürt meselesi kaynaklı toplumsal travmaların tedavisiyle ilgili ayrı bir çalışma başlatıldı. Sosyal destek programı ve 2010 yılında başlayacak Toplumsal Travma Çalışması 30 yıllık savaşın etkilerini gidermeye yönelik bölgedeki en geniş çaplı iki çalışma.

“Mülteci, Sığınmacı ve Uluslararası Korunmaya Muhtaç Diğer Kişilerin Haklarının Etkin Koruması” meselesi de yine son yılda vakfın çalışma alanlarına girmiş. TIHV, şu ana kadar İşkence ve Diğer Zalimane İnsanlık Dışı Aşağılayıcı Muamele veya Cezaların Etkili Biçimde

Soruşturulması ve Belgelendirilmesi İçin El Kılavuzu olan "İstanbul Protokolü"nin hazırlanmasına ve Tarih Vakfı ile birlikte "Ders Kitaplarında İnsan Hakları Projesine (2002-2004)" katkıda bulunmuş.

78liler Vakfı

78'liler Vakfı, 12 Eylül mağdurlarını örgütlemek, askeri darbe hukukunu sorgulamak ve Türkiye'deki demokratik hareketin bir parçası olmak amacıyla kurulmuş bir vakıf. 12 Eylül döneminde cezaevinde kalmış ve kamusal haklardan men edilmiş Türk ve Kürt mahkumların kamusal haklarının iadesi için "yasakların kalkması" kampanyası sonucu (2004- 2006) 78'lilerin kamu yasakları ve vatandaşlık hakları meclis kararıyla 2004 yılında iade edildi. Vakfın bir diğer çalışması, gerçekleri araştırma ve adalet komisyonlarının kurulması için ve/veya kurulacağı güne hazırlık olarak 1 Mayıs 1977 ve 1978 Maraş katliamları ile ilgili araştırma yapmak. En önemli projelerinden biri ise Diyarbakır cezaevi projesi. Bu proje 1980- 1984 yılları arasında Diyarbakır cezaevinde kalmış 435 kişiyle derinlemesine görüşmeler yapmak ve bu tanıklıkları kamuoyunun gündeme getirmek suretiyle TBMM'de Diyarbakır'la ilgili adalet komisyonunun kurulmasını ve bir yargılama süreci başlatmayı öngörüyor. Bu anlamda 78liler vakfı önderliğinde kurulan Diyarbakır Cezaevi Yüzleşme ve Adalet Komisyonu hem Türkiye'de ilk defa kurulan gayri resmi bir Hakikat Komisyonu olması açısından hem de, hem bölgede hem de İstanbul'da konuşlanmış akademik, örgütsel ve insan kaynaklarını bir araya getirerek gönüllülük temelli bir işbirliği oluşturması açısından çok önemli bir çalışma.

Milliyetçiliğe ve Irkçılığa Dur-De

Milliyetçiliğe ve Irkçılığa DUR-DE, milliyetçiliğe ve ırkçılığa karşı mücadele eden aktivistlerin oluşturduğu ve özellikle internet aracılığıyla örgütlenen bir kampanya birliği. Milliyetçilik ve ırkçılığın sadece Türkiye'nin değil, tüm liberal dünyanın sorunu olduğu düşüncesinden hareket eden Dur-De aktivistleri küresel hareketin bir parçası olmayı önemsemekteler. Kürt açılımına destek kampanyası gibi güncel siyasi olaylarla ilgili kampanyalar yapmak Dur-De'nin önemli faaliyet alanlarından biridir. Dur-De, Türkiye'de

medyanın azınlık hakları, silahlı çatışmalar ve AB üyelik süreci gibi konularda taraflı, önyargılı ve ayrımcı bir dil kullanıldığı tespitinden yola çıkarak 2009 yılında “Medyada Nefret Suçlarını İzleme Projesi” başlattı. Bu esnada Nefret Suçlarına karşı çeşitli kampanyalar yürüttü. Bu projenin “Yeni Medyada Nefret Söylemi” isimli kitabına şu link’ten ulaşılabilir. <http://www.nefretme.org/index.php/2010/09/yeni-medyada-nefret-soylemi-kitabi-cikti/>. Yakın gelecekte nefret suçları izleme komitesi oluşturmak Dur De’nin hedefleri arasında.

Türkiye Ekonomik ve Sosyal Etüdler Vakfı ,TESEV

Bilimsel araştırmalara dayalı bulgular ile politika kararları arasında bağ kurulması için araştırmalar, Türkiye'nin demokratikleşme sürecindeki temel sorun alanlarını tespit ederek bu alanlarda araştırmalar, ve raporlar yoluyla toplumsal bir tartışma zemini oluşturmak amaçlı çalışmalar yürüten TESEV, Demokratikleşme Programı, Dış Politika Programı, İyi Yönetişim Programı olarak üç alanda çalışmaktadır. Kürt sorunuyla ilgili proje ve yayınları şöyledir: Ülke İçinde Yerinden Edilme Sonrası Vatandaşlık Haklarının Tesisi ve Toplumsal Rehabilitasyon (2004) projesi; Yerinden Edilenlerin Sorunlarını Çözmek: Katılımcı bir Modelden Empatiye Dayalı bir Diyalog Kültürüne (2006) isimli proje; BM Genel Sekreteri Yerinden Olmuş Kişiler Eski Özel Temsilcisi Francis Deng'in Tavsiyelerinin İzlenmesi (2005-2006) projesi; Van Eylem Planı İzleme (2007-2009) ve Sessizlik Bulutunu Dağıtmak: Yerinden Edilmişlik Hikâyeleri Üzerinden Barışçıl Bir Ulusal Diyalog Yaratmaya Doğru (2009-2010) projeleri; Kürt Sorunu'nun Çözümüne Dair bir Yol Haritası: Bölgeden Hükümete Öneriler" raporunu tartışırken (2009-2010) projesi. Her bir projenin TESEV'in web sayfasından ulaşılabilecek bir raporu mevcuttur. (www.tesev.org.tr)

Değerlendirme

- Yukarıdaki tartışmada da görüleceği gibi İstanbul ve Diyarbakır'ın öznel koşulları buralardaki STK'ların çalışma alanlarının biçimlenişinde önemli bir rol oynuyor. Bölgede hak ihlallerinin yoğun bir biçimde sürüyor olması sebebiyle koruma, izleme ve savunuculuk hâlihazırda en yoğun olarak kullanılan araçlar. İstanbul'da ise STK'lar birlikte yaşama ve arabuluculuk alanında çalışmalar yapıyorlar.

- Yaşanılan mağduriyetler sebebiyle hizmet alanı iki şehirde de önemli bir çalışma alanı olarak ortaya çıkmış. Ancak hizmet alanı genellikle hukuk ve tıbbi yardım alanlarında, hedef kitlesi ise iki şehirde de genellikle Kürtler.
- Bölgedeki siyasi mücadelenin de kendine göre bazı ihtiyaçları ortaya çıkardığını söylemek mümkün. Diyarbakır'da farklı ideolojilerden (AKP'ye yakın çevreler, “liberal” çevreler, Kemalist çevreler) beslenen STK'ların ortaya çıkmasıyla birlikte sivil alanda rekabet artmış. Böylelikle eğitim başvurulacak önemli araçlardan biri haline gelmiş ve eğitim yoluyla farklı grupların (Kürt muhalefeti başta olmak üzere) arzuladıkları türde Kürt vatandaşlar yaratma çabasının arttığına tanık oluyoruz.
- Toplumsal olarak tanımladığımız alanı temsiliyet, yüzleşme ve ayrımcılıktan oluşan bir bütünlük olarak tarif etmiştik. Bu perspektiften baktığımızda Diyarbakır'daki çalışmaların toplumsal boyutunun temsiliyet alanında yoğunlaştığını belirtmek gerekir. Ancak temsiliyet şu an itibarıyla dar anlamıyla anlaşılıyor. Bir diğer deyişle Kürt realitesinin Türkler ve devlet nezdinde tanınması asıl amaç olarak görülürken, farklı katmanlarda örneğin emek piyasası yoksulluk ya da göç alanlarında temsiliyet sorunsalı pek ele alınmıyor. Toplumsal güçlenme ve katılım söz konusu olduğunda bunun için en gözde aracın eğitim olarak ortaya çıktığının tekrar altını çizmekte yarar var.
- Diyarbakır STK'larının ayrımcılık konusunda yaptıkları en önemli çalışmalar kadınlara yönelik. Bu konuda son dönemde hem çok çeşitli araştırmalar yapılıyor hem de çok çeşitli projeler hayata geçiriliyor.
- Yakın geçmişle yüzleşme söz konusu olduğunda bu genellikle Türklerin ve devletin yapması gereken bir şey olarak ortaya çıkıyor. Ancak, yüzleşmenin en önemli araçlarından birinin belgeleme olduğunu düşünürsek bölgedeki STKlarda ve gazetecilerde çok sayıda belge ve tanıklığın yani zengin kaynakların bulunduğunu belirtmek gerekir.
- İstanbul'daki sivil inisiyatifler yüzleşme, ayrımcılık ve temsiliyet konularının üçünde de çalışma yürütüyor. Tarih Vakfı'nın eğitim kaynakları konusunda yaptığı çalışma ayrımcılığa karşı mücadelenin önemli bir örneği. Temsiliyet alanında çok kültürlülük ve etnik çoğulluk üzerine çalışmalar var. Yani temsiliyet gene etnik bir temelde ele

alınıyor. Yüzleşme konusunda en çarpıcı örnek Diyarbakır Cezaevi üzerine yapılan çalışma.

- Diyarbakır'daki STKların en önemli sorunlarından biri yaptıkları en “sivil” çalışmaların bile “devlet” tarafından silahlı mücadelenin organik bir parçası olarak görülmesi, fazla politize edilmesi. Sivil inisiyatifler devlet tarafından baskıcı yöntemlerle engelleniyor ve bu sebeple yapılan çalışmalar aksıyor ve toplumsal olan çalışmaların tümü ister istemez hukuk alanına kayıyor. 90'larda faili meçhuller aracılığıyla daraltılan sivil alan bugün ise KCK operasyonları adı altında yani yasal kisveyle devam ediyor.
- İstanbul'da devlet kurumlarıyla işbirliğine gitmek göreceli daha kolay. Öte yandan STK'ların bölgeden farklı olarak organik bağlarının az olması çalışmalarının siyasallaşması ve mücadele aracına dönüşmesi önündeki en önemli engel.
- Diyarbakır'daki STK'lardan bir çoğunun bahsettiği bir başka sorun bölge dışında kurulmuş olan sivil inisiyatiflerin bölge ile nasıl ilişkilendikleri. Bu ilişkiyi tariflerken iki söylem bir arada kullanılıyor: Birincisi, batıların tüketim mantığıyla bölgeye yaklaştığı, bilgiyi toplayıp gittiği ve bilginin bölgeye geri dönmediği ve bölgeyle paylaşılmadığı belirtiliyor. İkinci olarak ise, bölgeye sömürgeci zihniyetiyle yaklaşıldığı, bölgedeki aktörlerle eşit ilişki kurulmadığı anlatılıyor. Görüşmelerde gözlediğimiz kadarıyla, bu tespitler yapılırken batılı STK'ların devletle kurdukları farklı ilişkiler gözetilmiyor. Tam tersine hem devletçi STK'ların hem de muhalif STK'ların bazı benzer yaklaşımlarının altı çiziliyor.
- Burada belirtilmesi gereken iki husus olduğunu düşünüyoruz. Bunlardan birincisi Diyarbakır'daki batı temelli STK algısının resmi ideoloji ve devlet ile özdeşleştirildiği. İkincisi ise batı STK'larının gerçekten de bilhassa dil konusundaki dayatıcı tavırları. Örneğin savaş kelimesinin kullanılıp kullanılmayacağı birliktelikleri tıkayan tartışmalara sebep oluyor. Ya da kimi kurumlar “bağımsız” olmadıkları suçlamasıyla karşı karşıya kalıyor. Bu anlamda batılı sivil inisiyatifler Kürtlerin kendi sorun ve algılarını temsil etmelerinde kimi zaman engelleyici bir yaklaşım benimsiyorlar.
- Gerçekten de yapısal eşitsizlikler, raporun başında bahsedilen temsiliyet sorunu ve adalet hissinin halihazırda tesis edilememiş olması sonucunda bizim de yaptığımız

görüşmeler de nadiren batıdan ve bölgeden iki STK'nın birbirine konuştuğu bir diyaloga dönüşebildi. Bunlar göz önüne alındığında raporun sonuçlarından biri, batı ve bölge temelli STK'ların arasında işbirliği, dil birliği ve eylem birliğinin olmamasının toplumsal sorunlara yaklaşımı son derece kısıtladığı ve verimsiz bir iş bölümü yarattığı yönünde. Hizmet ve siyasi mücadele bölge merkezli yürürken, bilgi üretimi, teknoloji veya sınıfsal bazı tüketim araçları yoluyla (sergi, yayın) aracılığıyla bilgi yayma İstanbul merkezli yürüyor. Bir arada yaşamaya yönelik projeler için İstanbul son derece önemli kaynaklar barındırıyor ancak bu tür çalışmaların gene sınıfsal olarak son derece dar kaldığını söylemek gerekir. Hâlihazırda geniş bir barış hareketinin doğmamış olmasının gene bu tür yapısal sınırlarla ilgili olduğunu söylemek yanlış olmaz.

- Yukarıda da bahsedildiği gibi bölgedeki sivil inisiyatiflerin hemen hemen tamamı için Kürt coğrafyasında yaşanan gerçeklerin Türk kamuoyunda bilinmemesi barışın önündeki en büyük engel. Kürt sivil inisiyatifinde yer alan birçok aktör bu durumdan batıda konuşlanmış STK'ların da sorumlu olduğunu düşünüyor. Örneğin Kürtlerin devlet nezdinde “olağan şüpheliler” olarak algılanmasından dolayı bölgede Kürtler tarafından üretilen haber ve bilgilere inanılmadığı söyleniyor. Bu sebeple Türk STK'lardan ve muhalif kesimlerinden adeta bir aracılık, arabuluculuk bekleniyor ve Kürtlerin yaşadığı mağduriyetlerin bu kesimler tarafından dillendirilmesinin sorunlara olumlu katkı yapacağına inanılıyor. Ulusal medyanın, büyük ve etkili isimlerin Kürt sorunu ile ilgili konuşmalarının, mağduriyeti, hukuksuzluğu ve zulmü anlatmalarının çözüm için kendi sözlerinden daha önemli olduğunu düşünüyorlar.
- Ancak batıdaki STK'ların beklenen arabuluculuğu yapmaları çok gerçekçi değil. Nihayetinde bu tür birçok STK'nın da olağan şüpheliler listesinde olduğunu söylemek gerekir. Arabuluculuk kavramının daha geniş ele alınması ve siyasi aktörlerden çok toplumsal kesimleri hedef alması gerektiği görüşmelerde paylaşılan bir fikir olsa da bu konuda gene yaratıcı ve geniş kitlelere hitap edecek taktikler henüz geliştirilemiyor.
- Devlet ve yargının yapısından kaynaklanan sorunlar ise hemen hemen her görüşmede farklı şekillerde dile getirildi ve coğrafyadan bağımsız olarak tüm sivil inisiyatifleri etkiliyor. TIHV başkanı Şebnem Korur Fincancı AKP dönemindeki yapılan değişikliklerin bazı konularda hak arama yollarını açtığını söylese de, bunun sınırlarını

da vurguladı. Fincancı geçmişe göre AKP iktidarı döneminde TIHV-Ankara ilişkisinin arttığını ve Adalet ve İçişleri bakanlığı tarafından daha fazla muhatap alındıklarını söyledi. Olumlu bir gelişme olarak AKP'nin bağımsız izleme komisyonları kurma vaadinden bahsetti, ama bu konuda çalışan STK'ları bu komisyonun kurulması sürecine ortak etmediğini de ekledi. Eren Keskin bugüne kadar taciz tecavüzdten cezalandırılan bir tek devlet görevlisi olmadığını söyledi. Diyarbakır Eğitim-Sen milli eğitim bakanlığına yaptıkları müfredat önerilerinin cevapsız kaldığından, TOHAV, AIHM karar sürecinin Türkiye içindeki siyasi süreçlerden çok etkilendiğinden, Tarih Vakfı, Talim Terbiye kurulunun vakfı toplantılarına davet etmesine rağmen, hazırlanan alternatif tarih kitaplarının resmi müfredata girmesine izin vermiyor olmasından bahsetti.

- Her ne kadar medya izleme aygıtları gittikçe daha fazla kullanılsa da bugün itibariyle medyanın ve geniş kapsamlı kampanyaların yeterince kullanılmadığı iddia edilebilir. Burada biraz İstanbul'da konuşlanan STK'ların kendilerine sol çevrelerden gelen eleştiriler sebebiyle geniş kapsamlı "liberal" projelerden kaçınmasının rol oynadığı söylenebilir.
- Hukuk alanında dokümantasyon ve kalifiye eleman eksikliği hukuki hizmet veren tüm kurumlarda ciddi bir sorun. Geçmiş hak ihlallerine ilişkin dava açmak için gerekli olan veriler (yeri, tarihi vs.) bile çoğunlukla eksik. Takibi yapılan ve hukuki süreç başlatılmış dosya sayısı arasında çok fark var. Çok sayıda hak ihlali zaten baro/meyader/yakay-der/göç-der/IHD'nin kayıtlarına geçmemiş durumda. Standartlaşmış bir dokümantasyon sisteminin işbirliği içinde oluşmasının gelecekte gerçekleşmesi beklenen hesap sorma sürecinde önemli bir eksikliğin doldurulmasını sağlayacağını düşünüyoruz.
- Acil ve somut öneri ve çözüm bekleyen "geri dönüş," mayınlar, tazminat, koruculuk gibi konularda ortaklaşmış detaylı yol haritaları ve eylem planları yok. Genellikle soyut bilgilere dayanan çalışmalar olsa da tüm bu konularda yerelleştirilmiş, katılımcı bilgi üretilmesi ve bu üretilen bilgilerin sosyal politika olarak uygulanması için savunuculuk yapılması şart.

- Dünyanın birçok ülkesinde kullanılan standartlaşmış bir gündelik ayrımcılık araştırması hali hazırda bulunmuyor. Oysa bu tür araştırmalara dayalı raporlar ve öneriler hem toplumsal hem de siyasi alanlarda muhaliflerin elini en çok güçlendiren araçlardan.
- Maddi eksiklikler muhalif sivil inisiyatiflerin çalışmalarını, teknolojik kapasiteyi ve kalifiye elemanları işe almanın önünde en büyük engel. Fon sorununun etrafıca ve gene işbirliği içerisinde tartışılması şart gözüküyor.